

Samtliga medborgare bör återkommande få delta i högre utbildning genom hela livet

Jag bemöter här de vanligaste argumenten för att bara en del av befolkningen bör genomgå högre utbildning. Om en akademisk examen leder till ett bättre och till och med längre liv, på vilka grunder kan då någon uteslutas? Högre utbildning gagnar dessutom hela samhället minst lika mycket som den gagnar individen. Den utgör en kollektiv nytta minst lika mycket som en privat nytta. Det är inte så att samhället inte har råd att ge mera stöd till den högre utbildningen; det är snarare så, åtminstone på längre sikt, att samhället inte har råd att låta bli.

Vad nu då? Ska vi tvinga alla skoltrötta tillbaka till skolbänken efter tolv långa år? Just när de trodde sig befriade från ständiga förmaningar, rödpennor och misslyckanden? Men om man tror, som jag gör, att högre utbildning leder till att en människa i högre grad utvecklar sina handlingsförmågor, sin förmåga att styra och utveckla sig själv och att uppnå sin potential, vilka ska då stå utanför? På vilka grunder avgörs det? Om man, dessutom, kan bevisa med välgrundad statistik att utbildning leder till ett lyckligare liv genom att indirekt men kraftfullt bidra till stabilare familjeband, minskad arbetslöshet, högre tillit, bättre sammanhållning i samhället, lägre brottsfrekvens, bättre hälsa samt starkare civilinstitutioner i form av rättsväsende och liknande, vem ska då förnekas tillgång? Och om en kandidatexamen i Sverige förlänger livet med i genomsnitt

How to cite this book chapter:

Casson, A 2015 Högskolans ansvar: Principer för utveckling av den högre utbildningen. London: Ubiquity Press. DOI: <http://dx.doi.org/10.5334/bap.j> License: CC-BY 3.0

3,5 år, vilken politiker vill då minska andelen av befolkningen som får tillgång till högre utbildning?¹⁴⁷

Men att påstå att alla bör genomgå högre utbildning – faller inte det på sin egen orimlighet? Jag är rädd att många skulle skratta högt, så orimligt tycker man att det är. Men på vilka grunder gör de det, egentligen? Jag tror det finns fem utbredda huvudargument som talar emot varför alla bör ha högre utbildning. I olika konstellationer och proportioner är de så starkt grundade hos de flesta, att de just med ett förvånat och avvisande skratt undrar hur någon kan vara så dum som att påstå något sådant, nu när världen är i ekonomisk kris!

Om man mönstrar argumenten, såsom de är allmänt förekommande hos politiker, opinionsbildare och allmänhet, ser de ut så här:

1. Många är inte tillräckligt begåvade, eller har en annan mera praktisk eller konstnärlig begåvning.
2. Kvaliteten på högre utbildning blir sämre, ju fler man släpper in.
3. Alla vill inte studera vidare; de har ett gott liv ändå och är inte intresserade av teoretiska studier.
4. Landet har inte råd; ekonomin tål inte den minskningen av arbetskraften och den ökade belastning på offentliga utgifter som en universell högre utbildning skulle innebära.
5. Det finns inte jobb för så många högskoleutbildade – utbildningen leder bara till arbetslöshet eller frustration eftersom folk blir överkvalificerade.

Men jag tror inte på något av dessa argument.

1. De allra flesta är tillräckligt begåvade

För det första säger mig min egen erfarenhet av att undervisa inom högre utbildning att det är sociala förutsättningar, motivation och hårt arbete som påverkar framgång, inte medfödd begåvning. Det finns naturligtvis de som har någon form av medfödd eller förvärvad skada eller funktionshinder, men de är inte många.

Talet om begåvning och intelligens har blivit till ett axiom – en självklar sanning som alla accepterar och som inte går att ifrågasätta, eller åtminstone som man inte ser någon anledning att ifrågasätta. Men upplysningens tänkare tvivlade inte på att alla var kapabla att lära sig, att vi alla är födda som jämlika. Det är på den grunden som både upplysningstidens och de senare folkrörelsernas krav på större jämlikhet byggdes. Hade de fel? Man kan fundera på hur det kommer sig att vi idag i så stor utsträckning rangordnar människor från extremt begåvade till mindre begåvade, från extremt klipska till tröga och rentav dumma. Och detta, förmodar vi, är medfött. Vi förstår vikten av övning

¹⁴⁷ De här kanske något förvånande uppgifterna finns underbyggda i MacMahon 2009 och 2012.

men tror ändå att idrottsstjärnor, berömda musiker, duktiga ledare alla och alltid på något sätt är födda till det. Det är en given sanning, ett axiom. Och med axiom är det så att man inte vet *att* man lärt sig dem, än mindre när eller hur, och då är det inte lätt att lära om.

Intelligenstester har följt med oss i västvärlden sedan början av 1900-talet. Alfred Binet utvecklade det ursprungliga intelligenstestet i Frankrike för att identifiera elever med behov av särskilt stöd i skolan. Testet förädlades sedan vid Stanford-universitetet i USA av Lewis Terman och blev det ännu flitigt använda Stanford-Binet-testet, numera känt som SB5. Grunden i tilltron till intelligenstester är föreställningen att det finns ett slags medfödd ”rå intelligens” som kan förädlas på olika sätt och som kloka nationer måste ta vara på för sin framtida tillväxt och välfärds skull. Alla meritokratiska system bygger på en sådan föreställning. Och nog ligger det ofta en välmenande jämlikhetstanke bakom¹⁴⁸: tänk bara på alla generösa stipendiesystem inom högre utbildning, där förmögna män (oftast) – ibland stater – ställer stipendier till förfogande för de mest begåvade eleverna så att deras begåvning kan tas till vara. En given förutsättning för ett stipendiesystem är naturligtvis att det inte kan finnas särskilt många särskilt begåvade bland de mindre bemedlade. Bland de bättre bemedlade är det däremot självklart att de flesta kommer att ha glädje av högre utbildning. På så sätt är de förstås, i bokstavlig mening, ”begåvade” – den gåvan de har fått är att födas in i en förväntansfull och stödjande social miljö.

Det finns ytterligare en besvärlig följd av föreställningen om den avgörande och i stort sett orubbliga betydelsen av medfödd begåvning, nämligen att det är slöseri med pengar att satsa på utbildning för de mindre begåvade. Och eftersom föreställningen är så accepterad, inte bara bland de ”begåvade”, det vill säga de som fötts in i en värld som förväntar sig handlingsförmåga och framgång, blir den i de allra flesta fallen till en självuppfyllande profetia.

Det kan också ligga mer än bara en liten rest av en kalvinistisk predetermination i föreställningen om medfödd begåvning – tanken att Gud har avgjort ditt öde och inget du gör kan påverka det. Man kan dessutom spåra en hel del hallonsaftstänkande bakom: spär man ut gruppen duktiga med flera duktiga

¹⁴⁸ Där fanns för övrigt en mera oroande tanke, bredvid den meritokratiska, nämligen att intelligensmätningen kunde användas för att avla fram en sundare ras som skulle ge mindre brottslighet, färre utfattiga och högre effektivitet i industrin, eller för att citera upphovsmannens egna ambitioner: ”curtailing the reproduction of feeble-mindedness and in the elimination of an enormous amount of crime, pauperism, and industrial inefficiency” Terman et al. *The Stanford Revision and Extension of the Binet-Simon Scale for Measuring Intelligence*, 1916 s 7. (White, 2000).

Det finns en fyllig genomgång av IQ-testernas bruk och chockerande missbruk i Steven Jay Goulds omdebatterade *The Mismeasure of Man* (1981). När Herrnstein och Murray gav ut *The Bell Curve: Intelligence and Class Structure in American Life* 1994 blossade debatten upp ordentligt igen, åtminstone i USA. Där hävdade de på grundval av en omfattande analys, att medfödd intelligens var helt avgörande för individens och samhällets framgång. Dessutom hävdade de att eftersom intelligenta människor födde färre barn än mindre intelligenta, stod det amerikanska samhället inför en ödesdiger segregering med totalitära följder.

blir de inte så duktiga – det kan bara inte finnas så många som är riktigt bra. Men även om man bortser från de kulturbetingade förutsättningar som kan snedvrida intelligenstester och alla andra mer eller mindre maliciösa felkällor som finns i IQ-testerna och deras tolkning,¹⁴⁹ finns det en helt avgörande svaghet i hela resonemanget: skillnaderna i IQ är för de allra flesta så små att de knappast kan vara avgörande.¹⁵⁰ Visst finns ett fåtal procent av befolkningen som avviker uppåt eller neråt och har extremt lätt eller extremt svårt för att lära sig. Men genom att man i stora delar av vårt samhälle, utan att ens reflektera över att det kan finnas en annan sanning, ständigt och kanske mer eller mindre omedvetet, tänker att begåvning är en förutsättning för framgång i lärandet och i livet, förstärks uppfattningen att samhällsställning och maktposition är givna av ett biologiskt arv. I stället är det så att de allra flesta människor kan lära sig vad som helst, bara de får rätt förutsättningar i form av förväntningar hos sig själva och andra, stöd, uppmuntran och bekräftelse, inre och yttre motivation och belöning och kanske framförallt tid och driv att öva, öva, öva. Trots det bygger åtminstone de flesta västerländska utbildningssystem på föreställningen att det går att förutsäga vilka individer som kommer att kunna lära sig vad.

Resultaten av forskning inom motivation befinner sig långt ifrån det vi praktiserar inom högre utbildning. De som har forskat kring hur man blir en mästare inom något område – musik, schack, idrott – hävdar att de inte hittat någon mästare som tränat mindre än de omtalade tiotusen timmarna; de har heller inte hittat någon som har tränat de tiotusen timmarna och *inte* blivit mästare. Det sistnämnda är värt att begrunda en stund. Psykologiprofessorn vid University of Florida, Anders K Eriksson, sammanfattar sina resultat på ett drabbande sätt i en tidningsintervju:

–Föreställningen om att någon är begåvad blir också lätt till en själv-uppfyllande profetia. Om föräldrar tror att deras barn är begåvade ser de ofta till att barnen får tillgång till bra lärare, grundlägger bra träningsvanor och uppmuntras för sina framsteg – och då blir man ofta duktig, säger Anders Ericsson. Ingen når riktigt höga nivåer inom musik eller andra krävande områden utan att ha tränat runt 10 000 timmar. Vi hittade inga elever som hade nått toppen utan att ha övat så mycket – och heller inga som övat så mycket utan att nå toppen, säger Anders Ericsson.¹⁵¹

¹⁴⁹ Se Gould 1981 för en redovisning av dessa.

¹⁵⁰ I sin spännande och oortodoxa undersökning av hantverkets väsen, *The Craftsman*, utvecklar sociologen Richard Sennett en kritik av IQ-tester och den så-kallade "g-faktorn", en sammanvägning av olika typer av intelligenstester. Enligt Sennett täcker två standardavvikelser i IQ nästan 98% av befolkningen, en standardavvikelse 84%, det vill säga inom gränsen för en slumpmässig variation. (Sennett 2008, s 268-285.)

¹⁵¹ Svenska dagbladet, 2011-10-20. http://www.svd.se/nyheter/idagsidan/trender/talang-ar-over-skattat_6563987.svd hämtat 2014-01-30. Ericssons forskningsresultat finns i Ericsson 2009.

Det finns en tydlig och viktig länk här med mitt tidigare resonemang om handlingsförmåga, *capability*. Människor har kanske inte de materiella förutsättningar som behövs för att utbilda sig och förverkliga sina möjligheter, men framförallt har de inte förmågan att föreställa sig ett annat liv och handla för att uppnå det. Och den handlingsförmågan ligger knappast i generna utan i de sociala förutsättningarna och deras effekter.

Vad det är för slags vetenskaplig objektivitet som IQ-kvoter och g-faktorer grundas på kan man diskutera och ännu mera kan man diskutera vad det är för egenskaper som de förmodas spegla hos en individ. Vad som framgår tämligen klart, däremot, är att sådana skillnader är så obetydliga i jämförelse med kraften som finns i de allra flesta människors inlärningsförmåga, givet de rätta förutsättningarna, att de inte får bilda grunden för ett utbildningssystem och därmed rättfärdiga och förstärka redan ojämna och orättvisa maktförhållanden i samhället. Vi tycks vara som förtrollade av begåvnings- och intelligensaxiomet. Både individer och samhällen skulle troligen kunna förverkliga sina möjligheter till ett gott liv, så som de föreställer sig ett gott liv vara, långt bättre om den förtrollningen bröts.

2. Kvaliteten blir inte sämre

Självklart kan studenter också vara otillräckligt förberedda – och det är väl det argument som oftast riktas mot breddad rekrytering inifrån högskolan: studentmaterialet man tar emot blir bara sämre; gymnasierna sänker kraven; man hinner inte ta igen den förlorade tiden under högskoleprogrammets få år. Men här borde man väl istället rikta ljuset mot hur man förbereder för högre studier, vilka typer av behörighetskrav man ställer och hur systemet med gymnasier, vuxenutbildning, folkhögskolor, validering av tidigare erfarenheter och så vidare är utformat. Visserligen kan parollen ”låga trösklar, höga krav” många gånger visa sig fungera: bara de kommer in visar sig också otillräckligt förberedda studenter att med rätt handledning, studiesällskap och motivation snabbt kunna klara högt satta krav. Men det är också rimligt att ställa krav på en viss nivå av åtminstone kommunikativa och/eller numeriska färdigheter före tillträdet till högre utbildning. Och ännu en gång innehåller detta argument, misstänker jag, ett inte så litet mått av hallonsaftsanalogi: det finns bara en viss mängd kvalitet och ju mer man spär ut den, desto sämre smakar den. Men så är det inte – varje människa skapar på nytt sina kvaliteter i samarbete med andra människor.

3. Samhällets tal om utbildning påverkar viljan att studera

Det finns förstås ingen mening med att tvinga folk in i högre utbildning, när de hellre vill syssla med annat. Högskolestudier fungerar bara när de drivs av inre

motivation – allt annat blir ett tomt tidsfördriv. I Sverige verkar detta för närvarande av någon anledning särskilt gälla unga män som i långt mindre utsträckning än kvinnor väljer högre utbildning. Men inre motivation skapas också av yttre faktorer, inte minst hur samhället talar om högre utbildning, i politiken, i medier, i familjen och i kamratkretsen. Ett bredare utbud av olika slags högre utbildning som oftare också kombinerar praktiska, kreativa och konstnärliga moment i utvecklingen av centrala handlingsförmågor borde också bidra till att bredda rekryteringen. En bättre information om högskoleutbildningens gynnsamma effekter på livet och lyckan skulle säkert också göra en del.

4. Samhället har inte råd att låta bli

Att avvisa föreställningen att samhället inte har råd med flera högskoleplatser kräver ett längre resonemang och mönstring både av statistik och av vad det skulle kunna innebära att ”ha råd”. Walter McMahon har gjort en ambitiös beräkning som visar att avkastningen på investeringen i högre utbildning i Sverige, mätt i sociala termer, är omkring 35 %.¹⁵² Detta om man räknar in den nytta som utbildningen ger individen och samhället under de 2/3 av sin vakentid som människan tillbringar utanför jobbet. Om samhället har andra mål än tillväxt, så är det klart att vi har råd, eller måste ta oss råd. Och även om man är övertygad om tillväxtens fortsatt absoluta nödvändighet, kräver den globala konkurrensen en allt bättre utbildad befolkning. Sydkorea och Kina verkar ha förstått vad Sverige – som i över ett och ett halvt sekel ivrade för mera utbildning för alla – har glömt. Vi har snarare inte råd att låta bli att se till att så många som möjligt (i förlängningen ”alla”) får tillgång till högre utbildning återkommande under hela livet.

Om jag helt kort återger de samhällsekonomiska slutsatser som Walter McMahon drar i sin omfattande nationalekonomiska analys *Higher Learning, Greater Good* (2009) blir kanske resonemanget klarare. I boken gör han en bedömning av den högre utbildningens effekter enligt humankapitalteorin. Den väger inte bara in marknadseffekter utan även värdet av livskvalitetsfaktorer som livslängd, arbete, hälsa och lycka. McMahons analys, byggd på ett omfattande siffermaterial framförallt från USA, utgår från frågan hur man bör fördela kostnaderna för högre utbildning mellan det privata och det allmänna. Att det inte skulle vara några privata kostnader alls, nämner han knappt. Det är alltså ur ett starkt amerikanskt perspektiv han skriver men på vägen avslöjar han en stor mängd fakta om effekterna av högre utbildning i USA som sannolikt är giltiga för alla industriella (kunskaps-)samhällen. I den kortare analysen av motsvarande förhållanden i Sverige, kommer han fram till liknande slutsatser.¹⁵³

¹⁵² Mc Mahon 2012, s 32.

¹⁵³ McMahon 2012. Författaren berättar om sina slutsatser om värdet av högre utbildning i Sverige också i en föreläsning: http://www.youtube.com/watch?v=QXsFtx0Lb_E

De goda effekterna av högre utbildning på hela samhället är långsiktiga – de som har en högskoleexamen är de som bär upp samhällets institutioner, rätts-systemet och politiken, visar McMahon. Högre utbildade begår mindre brott. De förmår också ta till sig forskningsresultat och sprida dessa genom samhället. De har en bättre förmåga att själva förnya sin kunskap genom vidareutbildning hela livet. McMahon är övertygad om att om alla, politiker inte minst, visste om de sociala effekterna av högre utbildning och räknade in besparingarna den ger inom sjukvård, socialstöd och fängelsestraff skulle attityderna till vem som skulle betala förändras. Mot hela McMahons resonemang kan man invända att det visserligen finns ett statistiskt samband mellan högre utbildning, hälsa, längre liv, lycka och så vidare, men att det inte är bevisat vad som orsakar vad. Det kan lika gärna vara värderingar och vanor som överförs inom familjen och skolan som gör att människor både lever längre *och* väljer att genomgå högre utbildning. Men att den högre utbildningen bör ses som en investering i humankapital som ger en relativt hög avkastning, visar han tydligt, både för individen och för samhället. Att fler inte väljer att investera i högre utbildning och att stater inte är beredda att satsa mer allmänna medel på den beror, säger han, på dålig information om fördelarna som stör den perfekta marknaden.

Det är ett vanligt antagande att samhället inte har råd att bekosta den högre utbildningen, åtminstone inte mer än vad man gör idag. Med McMahons sätt att räkna in långsiktiga samhällsvinster är det snarare så att samhället inte har råd att låta bli att få in flera i högre utbildning. För att kunna göra det måste man se till att villkoren för allas deltagande är rimliga, och bäst för dem som inte vanligtvis väljer en sådan bana. I England har man de senaste åren fört över hälften av de kostnader som samhället tidigare stått för på individuella studenter. Men även i Sverige är fördelningen av kostnaderna idag inte mer än 50-50 mellan staten och individen och också här finns, som sagt, tydliga tendenser till att individens andel kommer att öka de närmaste åren. Studiebidrags- och studiemedelssystemet i Sverige har varit framgångsrikt i att göra högre utbildning tillgänglig för flera, även om kraftigare stödssystem nog behövs om man ska locka även dem som inte är fullt medvetna om fördelarna som högre utbildning ger. I många yrken kan man räkna hem den ökade kostnaden för lånen genom högre livslön, i flera andra inte alls. Räknar man in andra livsvärden och indirekta mervärden för hela samhället finns dock ingen tvekan om utdelningen.

När John Adams, USA:s andra president, 1785 slog fast att ”hela folket måste ta på sig uppgiften att utbilda hela folket och vara villigt att bära kostnaden” var det nog inte just den högre utbildningen han tänkte på. Men det är samma princip som Adam Smith och Wilhelm von Humboldt kämpade för – både samhället och individen mår väl av utbildning. Och i Sverige, liksom i de flesta andra länder världen över, är gratis utbildning för alla idag en självklarhet, åtminstone upp till övre tonåren. Sverige skiljer sig från de flesta länder dock när förskola från ettårsåldern också betalas till allra största del av det allmänna. Även de som inte själva har barn är beredda att betala för förskolan därför att den gagnar hela samhället, liksom bibliotek, vägar och annat som betalas

via skattsedeln. De vill helt enkelt leva i ett samhälle där sådant finns och är beredda att offra en stor del av sin privata köpkraft på att tillsammans med andra bilda och bekosta samhällsinstitutioner som kan förse dem med sådana nyttigheter. Vägar och förskolor anses alltså vara till allmän eller kollektiv nytta, liksom hittills högre utbildning. Individen har gjorts ansvarig för sitt uppehälle under utbildningen, med ett visst mindre stöd i form av studiebidrag och ett betydligt större stöd i form av studielån som betalas tillbaka under resten av livet från den lönepremie som högre utbildning förväntas ge. Nu är i och för sig den lönepremie som högre utbildning ger, det vill säga den påverkan den har på livsinkomsten, lägst i just Sverige av alla OECD-länder, undantaget Nya Zeeland.¹⁵⁴ Och just i begreppet lönepremie finns ett argument som ofta används mot den rådande avgiftsfriheten i Sverige, nämligen att samtliga skattebetalare inte bör stå för en investering som resulterar i (inkomst-)fördelar hos en minoritet. Arbetarklassen får betala för medelklassens utbildning, kort sagt. Men om det går att visa att högre utbildning i hög grad lönar sig för hela samhället? Om samhällsvinsterna på både medellång och lång sikt är betydande och kommer alla till del? Och, som sagt, det finns mycket goda grunder för att tro det är så, vare sig man beräknar effekterna i samhällsekonomiska termer med kronor och ören eller i termer av de handlingsförmågor som kommer samhället till del.

5. Överutbildning finns inte.

Om man förstår utbildning som en process för att utveckla människans potential och hennes handlingsförmågor, är det inte rimligt att tänka sig att man kan få för mycket av den. Talet om för mycket utbildning kommer ofta från dem som själva åtnjutit långa och kvalificerade utbildningar; man kan misstänka att det kan finnas en viss rädsla inför att släppa in fler i den exklusiva klubben som ger tillträde till makt, pengar och inflytande.

Bortsett från folkliga föreställningar om att man kan bli förläst, som i sin tur bygger på ett hierarkiskt samhälles behov av förnöjsamhet hos de lägre skikten, bygger talet om överutbildning på åtminstone något av följande tre antaganden:

- a. Att man i förväg kan veta vilka förmågor ("kunskaper") man behöver för att utföra ett visst arbete och att samhället vet ungefär hur många sådana personer det behövs, inte bara om tre år men också om 30 år. Men under de senaste 30 åren så har de flesta "mindre kvalificerade" arbeten gått ifrån att kräva grundläggande läs- och skrivfärdigheter

¹⁵⁴ <http://www.oecd.org/edu/EAG2012%20-%20Country%20note%20-%20Sweden5.pdf> hämtad 2013-01-30. Sverige rankas 31 av 32 OECD-länder när det gäller lönepremium för högskoleutbildade, också förstås ett uttryck för en relativt låg lönespridning och ett relativt jämlikt samhälle (se Wilkinson and Pickett 2009).

(främst det förstnämnda) och vissa sociala färdigheter i att komma i tid, göra som man blir tillsagd etc. till att kräva ett självständigt, omdömesgillt agerande av den anställde, byggt på kunskap, alltså en bedömning utifrån inhämtad, ofta svåröverskådlig information. Detta gäller bonden, busschauffören, vaktmästaren, vårdbiträdet och postombudet, för att inte tala om byggnadsarbetaren och inte minst rörmokaren.

- b. Att arbetsgivare genom intervjuer får en bättre bedömning av sökandens förmågor än en akademisk examen kan ge. Sverige har en låg examensfrekvens¹⁵⁵ jämfört med andra länder, troligen därför att det är så få arbetsgivare som ser en fullbordad högskoleexamen som särskilt värdefull. Men examen är en bra indikator, om än knappast något bevis, på att sökanden har tillägnat sig kunskap/förståelse inom ett visst område, troligen på ett relativt självständigt sätt, och har förmågan att självständigt upprepa den bedriften – och att bedöma när det är nödvändigt, varifrån informationen ska hämtas och därutöver vilken som är den nödvändiga, den relevanta och den tillförlitliga informationen. Den utbildning som förser en individ med sådana förmågor behöver, å andra sidan, inte äga rum inom en högskola. Det går att ordna alldeles på egen hand.¹⁵⁶ Men det är svårare, det är inte lika effektivt, man får inte samma stöd och kanske inte samma glädje i sociala processer, inte samma incitament och inte någon ackreditering som underlättar för arbetsgivarens bedömning och för tillträde till mera avancerade studier.
- c. Att arbetsgivaren i en anställningssituation sällar bort dem med för hög utbildningsnivå eftersom de antas inte stanna, trivas eller passa in i den sociala miljön. Detta är dock ett relativt kortsiktigt problem som i de flesta fallen kan lösas genom mobilitet, entreprenörskap etc. och gäller i alla fall bara för den direkt anställningsrelaterade nyttan. Nyttan för samhället och individen under övriga 72 timmars vakentid i veckan måste också rimligen spela en roll. Man hör ibland människor som undrar om det inte går en inflation i kvalifikationskrav, om inte snart vaktmästare behöver doktorsexamen och barnvakter magisterkurser i barnomsorg. Det är också vanligt att hävda att högre utbildning inte alls gör att man utför ett visst arbete bättre än om man aldrig

¹⁵⁵ OECD visar att Sverige har bland de högst utbildade befolkningar i världen men tittar man på förväntade examensfrekvenser i den högre utbildningen bland dagens unga ser man att andelen unga människor som förväntas fullfölja högre utbildning i Sverige är 37%, jämfört med OECD-snittet på 39%. Därmed rankas Sverige 17 av 28 länder. <http://www.oecd.org/edu/EAG2012%20-%20Country%20note%20-%20Sweden5.pdf> hämtad 2013-01-30.

¹⁵⁶ Det kanske mest radikala uttrycket för en sådan idé de senaste decennierna finns i den franske filosofen Jacques Rancières bok *The Ignorant Schoolmaster: Five Lessons in Intellectual Emancipation* (1981). Där menar han att alla är ungefär lika intelligenta och borde med gemensamma ansträngningar kunna skaffa sig den kunskap de behöver, utan formell skolning eller lärare – se vidare under Princip 2 ovan.

satt sin fot på en högskola. Det finns en del kända studier som till och med hävdar att man blir sämre i sitt arbete av högre utbildning.¹⁵⁷ Det är inte orimligt att tro att sådana åsikter bygger på en syn på kunskap som faktainhämtning snarare än uppövning av omdömet.

Högskolan som den nya folkskolan

När Adam Smith år 1776 i en av upplysningstidens grundläggande läroböcker, *The Wealth of Nations*, kräver gratis utbildning för alla, gör han det på ett sätt som bygger på en tro på alla människors inneboende förmåga och om det nödvändiga i att utveckla dem: filosofen och stadsbudet skiljs åt av sin utbildning, skriver Smith, inte av medfödda egenskaper, trots att filosofens höga uppfattning om sig själv säger honom annat. Och Smith, känd för eftervärlden som den fria marknadens första och största ideolog, fortsätter att bre på: utan utbildning blir en människa lika vanskapt i tanken som en annan blir i kroppen som mist någon av dess viktigaste lemmar, hävdar han.¹⁵⁸ Och han är inte ensam, liknande tankar präglar hela upplysningstiden; Wilhelm von Humboldt, vars namn och gärningar gärna dyker upp i dessa sammanhang, omdanade det preussiska utbildningssystemet redan 1809 för att erbjuda hela befolkningen utbildning. I ohelig allians med industrialismens behov av lydig, läs- och skrivkunnig arbetskraft parat med behovet av att hålla ungarna från gatan och slå i dem medelklassens dygder, leder sedan dessa upplysningens tankar fram till den universella folkskolan som började införas i västvärlden under 1800-talet.

Jag tror det är både önskvärt och oundvikligt att högskolan blir 2000-talets folkskola i ny tappning. Högskolan måste bli universell därför att ett gott samhälle inte klarar sig utan en befolkning där den allra största delen ständigt utvecklar de handlingsförmågor som högskoleutbildning ger. Man kan jämföra dagens behov av högskola med förrföra seklets behov av folkskola: När det gäller folkskolans disciplinering måste det förstås bli tvärtom; där folkskolan kuvade, ska högskolan befria och ge makt. Kommunikationsfärdigheterna hos befolkningen, dagens motsvarighet till "läskunnig arbetskraft", behövs ännu mera – en ny sorts läskunnighet som inte längre bara innebär avkodning av bokstavskombinationer i instruktioner och moraliskt uppbyggliga berättelser, utan som gör det möjligt att läsa av en snabbt föränderlig värld. Det är en självförnyande läsförmåga som krävs för att inte bara läsa orden utan för att läsa världen, för att snabbt lära sig förstå de nya koderna som världen representeras genom, vare sig det är ord eller bild, analogt eller digitalt, och relatera dem till de grundläggande principerna för ett gott liv tillsammans.

Den meningsfulla sysselsättningen behövs för all del också; arbetslöshet, i betydelsen bristande efterfrågan på en människas förmågor, ger bestående

¹⁵⁷ Ivar Berg *Education and Jobs. The Great Training Robbery*, 1970.

¹⁵⁸ Smith 1776 V, 1, para 178.

men på självtilliten. Den för med sig lika många nackdelar för livslängden och lyckan som högre utbildning medför fördelar. På senare år har det varit en politisk truism, och en åsikt ofta framförd av akademins elitister, att högre utbildning inte får bli en arbetsmarknadsåtgärd. Men arbetslöshet är inte ett dåligt skäl att öka och bredda antagningen till högre utbildning, den är ett gott skäl – som innebär att fördela samhällets meningsfulla och meningsskapande uppgifter, som rimligen är oändliga och rimligen inkluderar utbildning, på ett rationellt och humanitärt sätt.

Alltså: alla medborgare borde få delta i högre utbildning genom hela livet. Jag har försökt visa att de vanligaste argumenten *mot* att alla ska få delta i högre utbildning inte tillnärmelsevis håller: överutbildning kan inte finnas eftersom man aldrig i förväg kan säga vad för kunskaper och förmågor en människa behöver; samhället har definitivt råd att utbilda alla – samhället berikar i stället sig självt genom att höja utbildningsnivån; talet om IQ, begåvning och talang är framförallt ännu ett sätt för de rika och utbildade att berättiga sin egen framgång. Människor finns självklart på väldigt olika stadier i de väldigt olika utvecklingsspår de har valt eller hamnat i. De behöver en utbildning som möter dem i deras närmaste utvecklingszon i just de områden där de är motiverade att utveckla sig, vare sig det handlar om kirurgi, ekonomi, rörmokeri eller konsten att sköta en motorcykel.¹⁵⁹ Det betyder att högre utbildning inte bara fokuserar de traditionella professionerna – läkare, jurist och så vidare – eller ”semi-professioner”, som sjuksköterska och lärare ibland, något nedlåtande, kallas i forskningslitteraturen. Tillgång till högre utbildning måste finnas genom hela livet för en bred uppsättning intresseinriktningar och yrken, med olika proportioner av teori och praktik. Och med en sammanlänkad struktur som tillåter och uppmuntrar en progression i en bildningsprocess, i yrkesskicklighet och i de kritiska och kommunikativa förmågorna.

¹⁵⁹ ”Närmaste utvecklingszonen” eller ”proximala utvecklingszonen” är ett centralt begrepp hos den ryska pedagogen Lev Vygotskij och innebär att barn – och därmed också vuxna, menar jag – behöver möta en rimlig utmaning i sin nästa steg i lärandet, en utmaning som de kan klara med hjälp av andra. Konsten att sköta en motorcykel är den centrala bilden för kvalitetsarbete som hantverksprocess i Robert M. Pirsigs berömda klassiker *Zen och konsten att sköta en motorcykel* från 1974.